

p. 5 Woord vooraf

Het museum is weer open en wat zijn we daar blij mee. Sinds de zomer ontvangen we weer bezoekers en schoolgroepen. En we konden zelfs op 9 oktober weer meedoen aan de Haagse Museumnacht. Dit laat onverlet dat het een lastige periode was die ook op langere termijn financiële gevolgen zal hebben voor het museum. Daarom wordt er door de Museumvereniging op dit moment hard gelobbyd voor verlenging van de financiële ondersteuning van de culturele sector.

p. 6

Shervin Nekuee over 'de Ander als spiegel'

p. 7

Kader Abdolah over '1001 Nacht'

p. 8

Hassnae Bouazza over stereotypen

p. 9

Mirjam Shatanawi over de oosterse invloed op westerse kunst

p. 10

Abdelkader Benali over het motief van de Arabische detective

p. 14-15 Aanwinsten

Rickey Tax bespreekt *Three Constitutions* van Russel Maret, een monumentaal typografisch antwoord op de huidige politieke situatie in de Verenigde Staten. En *Das müssen Sie mir erst einmal beweisen/First you have to prove it to me* van Veronika Schäpers over de verspreiding met name in de Verenigde Staten en Duitsland van zowel complottheorieën over Covid 19 als alternatieve genezingsmethoden.

Groeten uit de Oriënt

Een westerse kijk op het Oosten

Spotprent over de ontvangst van Europese reizigers in Algerije. Prentbriefkaart circa 1910
Particuliere collectie

Reisbeschrijvingen door kooplieden, predikanten en bestuursambtenaren brengen in de loop der eeuwen gekleurde verhalen over een exotische wereld die in de Oriënt, ruwweg de islamitische wereld rond de Middellandse Zee. Deze vaak ongeoefende reizigers interpreteren hun belevenissen wel eens verkeerd, zoals Cornelis de Bruyn, in zijn *Reizen [...] door de vermaardste deelen van Klein Asia* (1698). Hij vindt dat kuisheid niet de grootste deugd van Turkse vrouwen is. Zij zouden bij ontmoetingen met Europeanen dartele bewegingen maken, lonken en zelfs obscene gebaren maken. Het is heel twijfelachtig of De Bruyn inderdaad zulke Turkse vrouwen is tegengekomen. De kans is groter dat hij prostituees ontmoette die op zoek naar klandizie waren. De zeventiende-eeuwse Franse diplomaat en reiziger Laurent d'Arvieux heeft weer hele andere ervaringen en waarschuwt zijn lezers voor de bedoeïenen. 'En wat wonder dat de meeste reizigers hen vermijden! Want wie, die iet te verliezen heeft, waagt zig gaarn onder een Volk, dat van het uitschudden der vreemdelingen eene eerlijke kostwinning maakt?'

Al die verhalen dragen bij tot de westerse beeldvorming van de oosterse wereld, die varieert van sprookjesachtig, barbaars tot sensueel. Die blik is gekleurd door vooroordelen en belangen. De grote aantrekkingskracht bestaat ook uit de tegenstellingen. Het Westen ziet zichzelf als de grote tegenpool van het Oosten: zedelijk en gericht op het geestelijke. Tot in de negentiende eeuw zien veel reizigers het Oosten nog steeds als een verderfelijk oord.

A. Reland, *La religion des Mahometans, exposée par leurs propres docteurs, avec des éclaircissemens sur les opinions qu'on leur a faussement attribuées.* Den Haag 1721. Collectie KB, nationale bibliotheek, Den Haag

Men hekelt de losse seksuele moraal, de polygamie, het haremsysteem en de vrouwenonderdrukking. Anderen vinden die wereld juist aantrekkelijk en zien het Oosten ook als een vlucht uit de burgermaatschappij, in het echt of in hun fantasie. De ideeën over 'de ander' leven vaak al eeuwenlang in het Westen en hebben nog steeds invloed op de huidige beeldvorming.

Originele illustratie Rie Cramer voor *Verhalen van Marokko* van A.A.M. Horsting-Boerma, uitgeverij Van Goor, 1931. Collectie Huis van het boek, Den Haag

Duizend-en-een-Nacht

Misschien wel de grootste beeldvormer zijn 'de verhalen uit 1001 Nacht': de door zijn vrouw bedrogen koning Sjahriar slaapt elke avond met een nieuwe maagd. Hij laat haar de volgende ochtend doden. Totdat de slimme Sheherazade hem een verhaal vertelt dat zo spannend is dat hij wil weten hoe het afloopt. Zo blijft zij hem verhalen vertellen, 1001 nachten lang. De verhalen zijn op allerlei plekken opgetekend en sommige dateren van voor de christelijke jaartelling, sommige uit de middeleeuwen. Via deze verhalen komt de lezer in aanraking met harems, sultans, castraten, slaven, ridders, dieren en geesten. Een eerste Nederlandse editie dateert al van 1709. Uiteindelijk bereikt die vertekende westerse blik op de Oriënt midden negentiende eeuw zijn hoogtepunt in de schilderkunst. Daarin wordt het Oosten afgebeeld als een kleurrijke en exotische wereld vol harems en badhuizen met mannen met tulbanden en halfnaakte vrouwen. In romans uit die tijd wordt 'de oosterling' bovendien afgeschilderd als kinderlijk en sensueel.

Opkomst van het toerisme

Rond diezelfde tijd is die wereld niet langer meer 'van horen zeggen'. Door stoomschepen en betere spoorverbindingen ligt de Oriënt voor het eerst voor velen binnen handbereik. Dat levert ook meteen teleurstellingen op. Zo hoopt de Nederlandse kunstenaar Marius Bauer op zijn reizen rond de voorlaatste eeuwwisseling die exotische wereld zelf aan te treffen. Daarvoor moet hij echter wel veel fantasie gebruiken. Door zijn etsen blijft die sprookjeswereld ook in de twintigste eeuw nog lang voortleven. Ten slotte wordt die wereld die westerlingen zo graag zien, ook 'realistisch' weergegeven, bijvoorbeeld door het Europese fotografenduo Lehnert en Landrock. Aan het begin van de twintigste eeuw werken zij in Tunis en Caïro en introduceren ze naaktportretten van de lokale bevolking. Via prentbriefkaarten bereiken zij miljoenenoplagen in Europa. Deze gemanipuleerde beelden zeggen meer over de fantasieën van de fotografen dan over de geportretteerde culturen. Niet veel anders is het beeld van de tabaksreclames die rokende vrouwen laten zien. Dit past bij het westerse beeld van vrouwen in een harem: loungen, dansen en roken. De reclames creëren een beeld van anders-zijn, want Europese vrouwen mogen niet roken; dat is voorbehouden aan prostituees. Vooral Egyptische tabak wordt verpakt in opvallende blikken dozen. Die verkopen goed als ze voorzien zijn van oosterse schoonheden, die de potentiële mannelijke gebruikers moeten verleiden.

Pulpromans met stereotypen

Van grote invloed op de stereotypering van de oosterse man zijn de pulpachtige damesromans uit de jaren '20 die als thema de woestijnromantiek hebben. Die begint in 1919 met de succesvolle roman *The Sheik* van de Engelse auteur Edith Maud Hull. Het verhaal gaat over Diana die zich in de Sahara waagt waar ze gevangen wordt genomen door een sjeik. Deze verleidt en verkracht haar waarna zij toch verliefd wordt op deze macho. Het boek wordt in 1921 wereldberoemd door de verfilming met in de hoofdrol Rudolph Valentino. Vanaf dat moment krijgt het woord sjeik ook een andere betekenis en wordt hij het prototype van een sterke, romantische minnaar; een lady-killer. Helaas is die vrouwelijke onderwerping nog steeds een populair thema in de romannetjes uit de Bouquetreeksen van Harlequin.

Wat is er te zien?

De tentoonstelling begint met reisboeken uit de zeventiende en achttiende eeuw waaruit een verwondering spreekt over een wereld die maar weinig raakvlakken heeft met de westerse. De meeste kennis van het Oosten komt uit de Bijbel, die zich grotendeels in Palestina afspeelt en waar zich de heiligste plaatsen van het christendom bevinden. Die kennis wordt vanaf eind negentiende eeuw zo 'waarheidsgetrouw' mogelijk afgebeeld in prentbijbels en op schoolplaten. Van de 'Vertellingen van 1001 Nacht' zijn filmaffiches en fraai geïllustreerde boeken te zien, zowel voor kinderen als volwassenen. De woestijnromantiek is te zien aan de hand van boeken, filmposters en bladmuziek. Prentbriefkaarten uit Noord-Afrika met foto's van westerse fotografen tonen hoe schaamteloos het Westen een niet bestaand beeld van 'de ander' wordt opgedrongen. Ook op affiches met buikdansende vrouwen uit Turkije en Egypte is zelden iets van de oorspronkelijke dans te zien. Meestal is het een dans die voor westerse toeristen is aangepast.

Vanaf het midden van de negentiende eeuw is er een groeiende belangstelling voor de islamitische kunst. Die belangstelling staat in verband met de onvrede over de kwaliteit van de westerse kunstnijverheid. Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936) is een Nederlandse arabist en islamoloog, die in 1885 Mekka bezoekt. Hij neemt een grote collectie oosterse voorwerpen mee, waarvan voorbeelden op de tentoonstelling zijn te zien, evenals vele platen uit zijn *Bilder-Atlas* over Mekka. Maar ook Hollandse koektrommels ontkomen in die tijd niet aan oosterse invloeden. Ten slotte doet in diezelfde periode de verwesterlijking van de Oriënt schoorvoetend zijn intrede. Die trend zet zich in de twintigste eeuw steeds sneller voort en is het duidelijkst zichtbaar in het straatbeeld van Caïro, Beiroet en Bagdad.

Vrouwentijdschriften passen zich aan en voor het eerst dienen zich onderwerpen aan als het ideale type vrouw, mode, de strijd voor gelijke rechten en het gezinsleven. Amerikaanse filmsterren verschijnen als rolmodel op de omslagen. Maar deze sprookjes zijn kort daarna over.

In de eerst helft van de jaren '50 is er vooral belangstelling voor ontspanningslectuur. Die is nauwelijks in het Turks of Arabisch voorhanden en wordt uit het Engels en Frans vertaald. Nieuwe uitgevers plaatsen kleurrijke en sexy afbeeldingen op de omslagen die de aandacht van de lezer trekken. De detective krijg op den duur – met eigen auteurs – een steeds grotere rol in de samenleving. Tegenwoordig is er in het Midden-Oosten zelfs sprake van een detectiverevolutie waarbij de romanschrijver de ombudsman is die de slechteriken voor de rechter daagt. Aan die alternatieve vorm van rechtvaardigheid is een grote behoefte sinds velen in de Arabische wereld politieonderdrukking ervaart.

Vijf korte interviews maken de tentoonstelling compleet. Kader Abdolah, Abdelkader Benali, Hassnae Bouazza, Shervin Nekuee en Mirjam Shatanawi reageren vanuit hun disciplines en ervaringen op het getoonde in de tentoonstelling.

Bert Sliggers
gastconservator

E.M. Hull, *The Sheik*, George Newnes Limited, London, plm. 1930
Particuliere collectie

Agenda

Kijk voor de meest recente gegevens op www.huisvanhetboek.nl of abonneer u op onze maandelijkse digitale nieuwsbrief (klik op Aanmelden nieuwsbrief op de homepage).

Tentoonstellingen

TENTOONSTELLINGEN BEL-ETAGE

- **7 november 2021 t/m 6 maart 2022: 'Groeten uit de Oriënt'**
Onderwerp van 'Groeten uit de Oriënt' is de westerse fascinatie voor de oosterse wereld, zoals die is terug te vinden in Nederlandse boeken. Onze westerse blik op het Oosten is gekleurd door vooroordelen en verouderde denkbeelden. De ideeën leven vaak al eeuwenlang in de westerse cultuur en hebben invloed op de huidige beeldvorming.
- **19 maart t/m 19 juni 2022: 'Ruud de Wild. Songbook'**
Deze tentoonstelling is uitgesteld naar het voorjaar van 2022. Ga alvast online met dj Ruud de Wild op reis langs de mooiste Nederlandse liedboeken. Blader door zijn online 'songbook' en geniet van fragmenten van oude en nieuwe, bekende en onbekende liedjes. Kijk op: <https://ruuddewildsongbook.nl/>

TENTOONSTELLINGEN TWEDE VERDIEPING

- **t/m 9 januari 2022: 'W.F. Hermans in vorm'**
Over de vormgeving van de boeken van W.F. Hermans (1921-1995) die honderd jaar geleden werd geboren. De getoonde boeken, ontwerpen en correspondentie geven een beeld van de hele ontwikkeling van die vormgeving en van Hermans' bemoeienis daarmee.

PRESENTATIE SOUTERRAIN

- **De lezer van de 19de eeuw**
Wat las de negentiende-eeuwer eigenlijk? Wat weten we van de smaak van die lezer? Welke boeken hoorden toen tot de toptien van meest gelezen boeken? Hoe valt dat te achterhalen? Deze presentatie in het souterrain is samengesteld door emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde Marita Mathijssen ter gelegenheid van het verschijnen van haar boek *L. De lezer van de 19de eeuw* over dit onderwerp.

TENTOONSTELLINGSTIP

- **t/m 23 januari 2022 'Helden in harnas' in Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen**
Iedereen kent ridderverhalen over Karel de Grote en koning Arthur. Waarom spreken die verhalen vandaag nog tot de verbeelding? In de expo 'Helden in harnas' staan gedrukte ridderverhalen uit de vijftiende en zestiende eeuw centraal. Ridderromans uit binnen- en buitenland keren terug naar de plek waar ze oorspronkelijk gedrukt zijn: Antwerpen.

De Scheldestad was in de zestiende eeuw het centrum van de boekdrukkunst in de Nederlanden en had een afzetmarkt over heel Europa. Zie voor meer informatie: <https://consciencebibliotheek.be/nl/helden-in-harnas>

Kerst- en voorjaarsvakantie

Ieder kerst- en voorjaarsvakantie zijn er leuke kinderworkshops in Huis van het boek. Kijk op onze website of in de nieuwsbrief en houd onze sociale media in de gaten.

WEEKEND

- **Open scriptorium**
Monniken schreven boeken met een ganzenveer. Alle mooie letters en versieringen zijn met de hand geschreven en getekend. U bent van harte welkom om dit ook te proberen. Elke zaterdag van 12:00 - 16:30 uur
- **Open drukkerij**
In de museumdrukkerij op zolder staan professionele drukkers aan de drukpers. Zij kunnen u alles vertellen over hun mooie vak. Natuurlijk mag u ook zelf proberen hoe zo'n drukpers werkt. Elke zondag van 12:00 - 16:30 uur

Museumwinkel

Helden in harnas. Gedrukte ridderverhalen uit de vijftiende en zestiende eeuw, Elisabeth de Bruijn, Marie-Charlotte Le Bailly, Steven Van Impe (red.), Sterck & De Vreese. Prijs: € 19,95

Hermans Honderd, een bundel met bijdragen van een twintigtal auteurs, onder wie P.F. Thomése, A.L. Snijders, Martine Folkersma en Elsbeth Ety, Uitgeverij IJzer. Prijs: : € 29,50

L. De lezer van de 19de eeuw, Marita Mathijssen, Uitgeverij Balans. Prijs: € 29,95

Van pulp tot Pléiade. Het boek der boeken, een fotobibliografie van de werken van Hermans, samenstelling J.M.A. Buiskool Toxopeus, J.W. Derks, J. Tiggelaar & J. Glerum. Prijs: : € 49,50

Woord vooraf

Beste boekenvrienden,

Het museum is weer open en wat zijn we daar blij mee. Eindelijk kunnen we weer zonder beperkingen doen wat we het allerliefste doen: u in het museum ontvangen. De afgelopen anderhalf jaar waren niet gemakkelijk voor het museum en de medewerkers. De tweede lockdown duurde lang en we begonnen er zelfs aan te twifelen of we het tentoonstellingsprogramma wel konden uitvoeren. Maar gelukkig kwam er groen

licht en ontvangen we vanaf de zomer weer bezoekers en schoolgroepen. En we konden zelfs op 9 oktober weer meedoen aan de Haagse Museumnacht. Op deze feestelijke en sfeervolle avond verwelkomden we maar liefst 1.055 bezoekers.

Dit laat onverlet dat het een lastige periode was die ook op langere termijn financiële gevolgen zal hebben voor het museum. Zoals u wellicht weet, is Huis van het boek niet het enige museum voor wie dit geldt. Daarom wordt er door de Museumvereniging op dit moment hard gelobbyd voor verlenging van de financiële ondersteuning van de culturele sector.

Tijdens de sluiting werd me regelmatig gevraagd of we lekker vrij waren omdat het museum toch gesloten was. Dat was niet het geval; in de maanden dat we het museum moesten sluiten, is er hard gewerkt aan toekomstige presentaties, educatieve programma's en onderhoud van het pand. Ook bij de

afdeling Collecties was het druk. De collega's hebben, onder lastige omstandigheden, gewerkt aan verdere registratie en digitalisering van de collectie. In het kader van *Metamorfoze* werden een vijftal archieven van belangrijke typografen en vormgevers uit het interbellum geconserveerd en gedigitaliseerd. Dankzij een gulle particuliere schenking is ook het archief van Helmut Salden digitaal beschikbaar gekomen. Daarnaast zijn er, in samenwerking met het Huygens Instituut, 71 handschriften en 5 archieven gefotografeerd. Dankzij de steun van de Vereniging Vrienden en het 's-Gravenhaags Ondersteuningsfonds voor Boekhandelaren en Uitgevers kunnen wij de digitalisering van handschriften en oude en moderne drukken tot het eind van dit jaar voortzetten.

Het zal u niet ontgaan zijn: het thema van deze editie van *Leeslint* is 'Groeten uit de Oriënt'. Dit is een tentoonstelling over de westerse beeldvorming over het Oosten. Na twee eerdere succesvolle tentoonstellingen is ook deze weer samengesteld door Bert Sliggers. We hebben er in de afgelopen anderhalf jaar intensief aan gewerkt en het belooft weer een spannende tentoonstelling te worden. In dit nummer vindt u bijdragen van Kader Abdolah, Abdelkader Benali, Hassnae Bouazza, Shervin

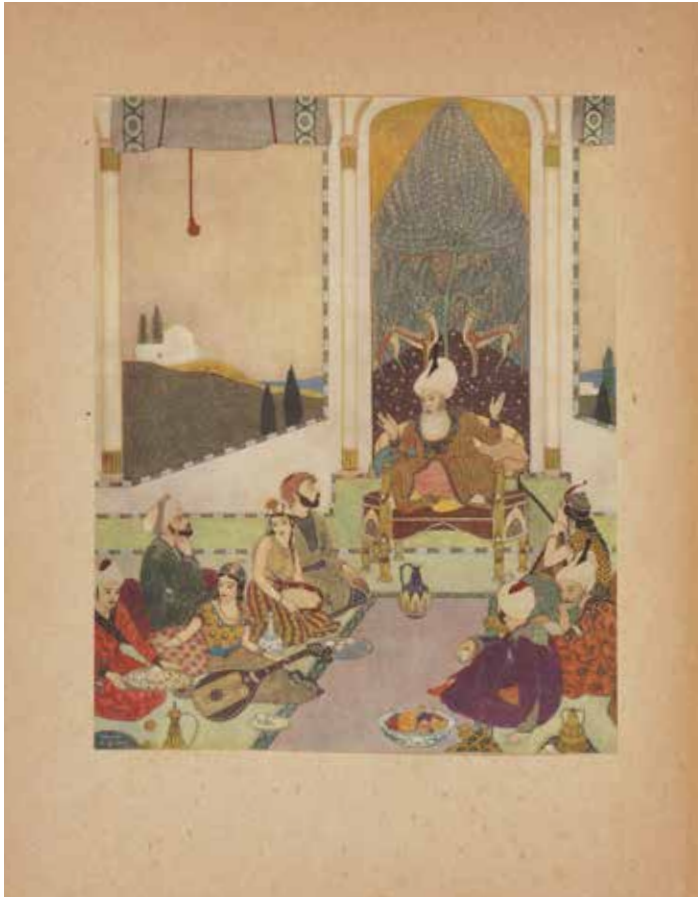
Nekuee en Mirjam Shatanawi. Zij reageren vanuit hun deskundigheid en ervaringen op de onderwerpen die in 'Groeten uit de Oriënt' aan de orde komen. Wij zijn zeer verheugd dat zij wilden meewerken aan *Leeslint* en aan de tentoonstelling. U zult gefilmde interviews met hen tegenkomen in de tentoonstellingszalen.

Ten slotte wil ik alle particulieren en ook het Eye Filmmuseum, KB, nationale bibliotheek, Nationaal Museum van Wereldculturen, Museum Volkenkunde, Leiden, Nationaal Onderwijsmuseum, Teylers Museum en de Universitaire Bibliotheken Leiden en natuurlijk het Prins Bernhard Cultuurfonds bedanken voor hun genereuze medewerking.

Ik wens u veel leesplezier bij deze bijzondere uitgave van *Leeslint* en ik hoop u weer te zien in het museum.

Sandra Bechtholt
directeur

De Ander als spiegel

Afbeelding uit: *Sindbad der Seefahrer. Die Geschichte der Prinzessin von Deryabar (Erzählungen aus den arabischen Nächten)* mit Bildern von Edmund Dulac, Potsdam, 1920. Collectie Huis van het boek, Den Haag

De Palestijns-Amerikaanse literatuurwetenschapper Edward Said schetste in zijn baanbrekende boek *Orientalism* (1978) een kritisch beeld van tweeduizend jaar westerse beeldvorming van het Oosten. Voor zijn betoog putte hij uit die westerse beeldvorming; in politieke teksten, uitingen van kunst en cultuur en in literatuur- en menswetenschappen. Hij liet zien hoe het Westen de eigen culturele en intellectuele superioriteit accentueerde door zich af te zetten tegen een duister beeld van de Ander, als naïef, lui, irrationeel en kinderlijk.

Persoonlijk had ik Said niet nodig om erachter te komen dat er een exotisch beeld over het Oosten in het Westen bestond. Ik heb het aan den lijve ondervonden. Ik ben er vanaf mijn twintigste mee geconfronteerd toen ik in Nederland als asielzoeker aankwam, en ik ervaar het nog steeds, dagelijks.

Wat de meerwaarde van het lezen van werk van Said voor mij was, is zijn meest radicale denkstap: de politieke machtsanalyse van de reden van die stereotyperende blik van het Westen. De analyse dat de beelden vaak een cultureel instrument zijn omwille van koloniale, imperialistische dominantie. Het is een belangrijk bijdrage van Said. Hij nodigt uit om niet al te naïef naar de omvangrijke culturele representatie van de Oriënt in het Westen te kijken.

Uitvergroet tot in het absurde, zoals sommige van zijn vele intellectuele adepten hebben gedaan, leidt zijn gedachtegoed echter tot een monotone en voorspelbare verdachtmaking en diskwalificatie van alle westerse beelden van de Ander. Waar we dus voor moeten oppassen, is om Saids waardevolle kritiek te letterlijk te nemen en er een nieuw dogma van te maken.

Daar voel ik zelf weinig voor. Een intelligente wijze om hiermee om te gaan, is om Saids claim als ‘een perspectief’ mee te nemen als we lezen, kijken en beleven hoe het Westen op allerlei gebieden reflecteert op het Oosten.

Wat ik in de huidige omgang met Saids hardcore adepten mis en dat komt ook in ons huidige identiteitsdebat sterk naar voren, is de eenzijdige machtsanalyse van de verhoudingen tussen het Westen en de Ander. Wat de Ander oproept bij het Westen wordt te snel en te gemakkelijk gereduceerd tot willen domineren of toe-eigenen. Ik vind dit veel te eenzijdig. De Ander, of het nu voor de westerling is of de oosterling, kan ook een spiegel zijn en een uitnodiging voor een intellectueel debat om jezelf oprecht beter te leren kennen.

De westerse blik op het Nabije Oosten is in vele opzichten ingegeven door een verlangen naar een tijdperk dat in het Westen voorbij was. De orientalistische kunst is dus vooral een esthetische uiting van melancholie. Daarmee is die kunst ongekend troostend en een streling voor de ziel. Kunst en literatuur dus op zijn best. We moeten deze schoonheid niet uit het oog verliezen. Laten we kritisch zijn op de westerse kijk naar het Oosten en de Ander, maar wel opletten dat we zelf niet in de val van de blikvernaauwing trappen.

Shervin Nekuee

En toen zagen ze ons

Eerst wist het Westen niets over het Oosten. De mensen zagen alleen dat de zon in het Oosten opkwam en bij hen onderging. Maar wie onder die opkomende zon woonde, wat ze daar deden en hoe hun vrouwen eruitzagen wist niemand. En dan later hoorde de westerse mens alleen geheimzinnige verhalen uit de mond van de reizigers en ontdekkingsreizigers over hen die in het Oosten woonden; in Bagdad, in Caïro, in Damascus, in Perzië. Dan kwam er een nieuwsgierige mens, de Franse ontdekkingsreiziger Antoine Galland, die hier en daar op rommelmarkten in Caïro volgeschreven schriften kocht, en ze meenam naar Parijs. Toen hij ze gelezen had, kwam hij tot de ontdekking dat het geen losse verhalen waren. Dat ze, hoewel ze overal verspreid lagen, een aaneenschakeling van vertellingen vormden. Jarenlang zocht hij naar de rest van die verhalen en hij wist tot duizend vertellingen te komen. Toen moest hij nog een verhaal hebben om er 'Duizend-en-een-Nacht' van te maken, en dat werd het verhaal van 'Aladin en de Wonderlamp' dat hij zelf bedacht. Een westerling heeft van 'Duizend-en-een-Nacht' een doorkijkluik gemaakt waardoor de westerse wereld naar het Oosten kon kijken; naar de hammams, naar de moskeeën en naar de vrouwen.

In die tijd was de kennis van de westerse mens alleen gebaseerd op de verhalen van 'Duizend-en-een-nacht'. Zijdelings inspireerde het boek echter de westerse schilders zodat ze mooie, onrealistische werken over de oosterse mens maakten. En de schilderijen gingen vooral over de vrouwen in harems en de bazaars, die ze allemaal

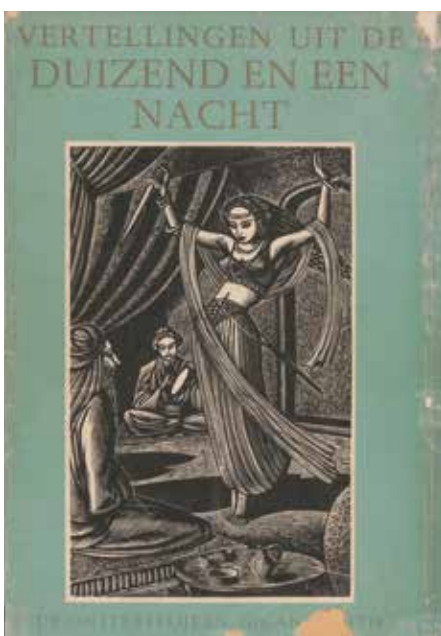
nog niet gezien hadden. Het duurde nog tot het einde van de negentiende en begin van de twintigste eeuw tot de verhalen van 'Duizend-en-een-nacht' de westerse schrijvers tot nieuwe soorten van literatuur brachten, en schrijvers als Gabriel García Márquez en Jorge Luis Borges de vertellingen adopteerden als bron van de ultieme fictie van de mensheid. Het was in die tijd dat we verschillende versies ervan in Nederland kregen en de verhalen uiteindelijk bij Walt Disney en in de Efteling terecht kwamen.

De tijden zijn veranderd; miljoenen mensen reizen naar oosterse landen en bewonderen de bazaars van Caïro, Istanbul, Isfahan en Marrakesh. En ze reizen in de verbeelding van de grote vertellers van 'Duizend-en-een-nacht'.

De tijden zijn veranderd; de treinen rijden, de vliegtuigen vliegen hoog, maar de hoogte van de fictie van de eerste vertellers van 'Duizend-en-een-nacht' is onaangetast gebleven. 'Duizend-en-een-nacht' is niet van de oosterse mens, ook niet van de westerse mens. Het is van de mensheid, het is van ons en het gaat met ons mee, zelfs in een tijd dat we met de snelheid van het licht gaan vliegen, mee naar Mars. Het kan niet anders; als we op Mars gaan wonen, hebben we de vertellingen van 'Duizend-en-een-nacht' nodig voor onze nachten daar.

Abdolah verheugt zich dat er een nieuwe versie van 'Duizend-en-een-nacht' gekomen is, om de vertellingen in een nieuw licht te zetten.

Salam,
Kader Abdolah

Theun de Vries, *Vertellingen uit de Duizend-en-een-nacht*, illustraties John Buckland Wright, Uitgeverij Contact, Amsterdam, 1949
Collectie Huis van het boek, Den Haag

Godfried Bomans / *El Pintor, El Pintor's toverboek van 1001 nacht*, verteld door Godfried Bomans, Senefelder, Amsterdam, 1941.
Collectie Huis van het boek, Den Haag

Een nieuw Arabisch elan

Snor, sinistere blik, kromzwaard in de ene, bevallige, ietwat tegenstribbelende blonde dame in de andere hand. Dat was lange tijd het beeld van 'de Arabier' in westerse kunstuitingen. Buikdanseressen, onbetrouwbare mannen, verleidelijk gesluierde vrouwen in harems. De Arabier was op seks belust, de vrouwen weerloos.

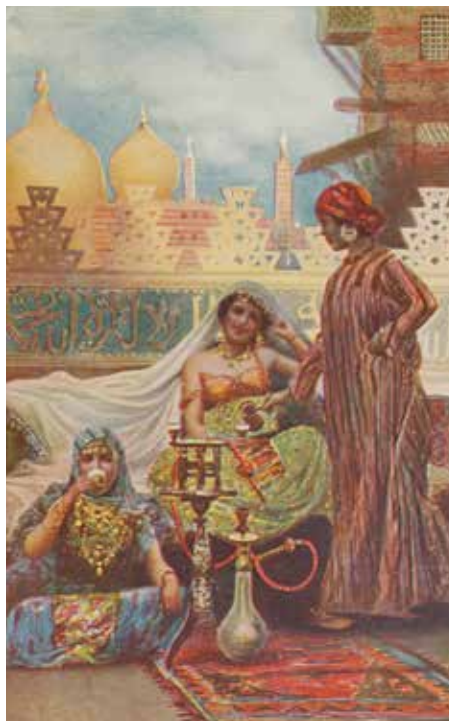
Dat beeld is met de jaren gestaag verschoven, van onbetrouwbare woestijnbewoner met achterlijke ideeën naar het huidige schrikbeeld van de nietsontziende terrorist met een bekrompen seksuele moraal die vrouwen onderdrukt. Je hoeft maar naar Hollywoodproducties te kijken, Arabieren zijn de slechteriken.

In het Midden-Oosten werd er jarenlang opgekeken naar alles wat westers was. Er was een grote behoefte aan internationale erkenning en faam. Pas dan had je het als kunstenaar, artiest, zanger of acteur gemaakt. Architecte Zaha Hadid beklagde zich er eens over in een interview met een Arabische zender. Hoe Golfstaten haar als Arabische vrouw negeerden en projecten aan westerse collega's gaven tot ze niet meer om haar heen konden. Dat was iets waar de rijke Golfstaten om bekend stonden: ze betaalden grof geld voor internationale namen en negeerden de eigen talenten.

Daar is de afgelopen dertig jaar verandering in gekomen. Mede dankzij satellietzenders zoals MBC en Al Jazeera die tot een democratisering van de media leidden. Ze gaven een boost aan eigen creativiteit en talent, en stonden veel meer openheid en kritische geluiden toe dan de nationale staatszenders waar mensen het tot dan mee moesten doen. Maar zeker ook dankzij het succes van Arabische talenten die trouw bleven aan hun achtergrond en deze ook vierden. Daarmee kwam onmiskenbaar een nieuw Arabisch elan op, eentje dat trots was op de eigen cultuur en identiteit.

De Libanese couturier Elie Saab heeft hierin een belangrijke rol gespeeld: dankzij zijn succes werd het pad geopend voor een hele generatie Libanese en Arabische ontwerpers die de harten van het internationale publiek en de jetset veroverden.

Maar het bleef niet alleen bij mode. Was vroeger Omar Sharif als Egyptische acteur een uitzondering in westerse films, inmiddels hebben namen als Amr Waked, Rami Malek, Hind Abbas en Ramy Youssef hun sporen verdiend in Amerikaanse producties en hebben Maghrebijnse artiesten als Zinedine Soualem, Tahar Rahim, Leïla Bekhti en Hafsia Herzi een sterrenstatus in Frankrijk.

Dat heeft tot een belangrijke herwaardering geleid van de eigen identiteit en cultuur die met trots wordt uitgedragen.

De karikatuur met krulsnor en kromzwaard of grote baard en bomgordel om, de mysterieuze gesluierde vrouw, ze zijn aan het veranderen in eloquente modellen, acteurs, regisseurs, ontwerpers, kunstenaars, artiesten en simpelweg doodgewone mensen die net zo gelaagd zijn als ieder ander, en die zich bewust zijn van de rijkdom van hun cultuur. Ze wijzen het westerse perspectief af en vertellen hun eigen verhaal. Binnen en buiten de Arabische regio.

Prentbriefkaarten uit serie afbeeldingen die het zwoele, lome leven in een harem verbeelden. Uitgave van fotografen en uitgevers Rudolf Lehnert & Ernst Landrock in Caïro, circa 1925. Particuliere collectie

Hassnae Bouazza

Voor elk wat wils: Oriëntalisme in wetenschap en kunst

Abd al-Ghaffar (fotograaf), Studioportret van een vrouw in Mekka, gekleed als bruid, 1887 of 1888, in *Bilder-Atlas zu Mekka*, Christiaan Snouck Hurgronje, 1888. Collectie Universitaire Bibliotheken Leiden

De Leidse islamwetenschapper Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936) is beroemd en berucht. Zijn proefschrift over de pelgrimstocht naar Mekka baseerde hij – zoals gebruikelijk in die tijd – geheel op schriftelijke bronnen. In 1884 besluit hij om het anders aan te pakken. Hij wil de heilige stad Mekka bezoeken om daar met eigen ogen het dagelijks leven waar te nemen. Snouck Hurgronje moet daarvoor wel enige moeite doen: hij bekeert zich tot de islam, laat zich besnijden en neemt de moslimvoornaam Abd al-Ghaffar aan. Als nevenopdracht laat hij zich door de Nederlandse overheid betalen om inlichtingen in te winnen over de Indonesiërs ter plaatse, die ervan verdacht worden samen te spannen tegen hun koloniale overheersers.

Snoucks onderzoeksmethode beperkt zich niet tot het doen van waarnemingen: hij verzamelt ook

voorwerpen, maakt foto's en laat geluidsopnamen maken. De voorwerpen zijn vaak alledaags, zoals waterkruiken, drinkbekers en koffiekopjes. In Nederland waren ze echter uniek onderzoeksmateriaal dat een inkijkje gaf in het leven in een deel van de wereld dat zich grotendeels buiten het Europese blikveld afspeelde. Voor wetenschappers die niet naar Leiden konden komen, werden de voorwerpen nagetekend en als lithografie gepubliceerd in het tijdschrift *Internationales Archiv für Ethnographie*. Uit Snoucks onderzoek bleek dat in het kosmopolitische Mekka ambachtslieden uit alle windstreken werkten en dus dat de voorwerpen allesbehalve 'puur Arabisch' waren, zoals vereist voor volkenkundige doeleinden.

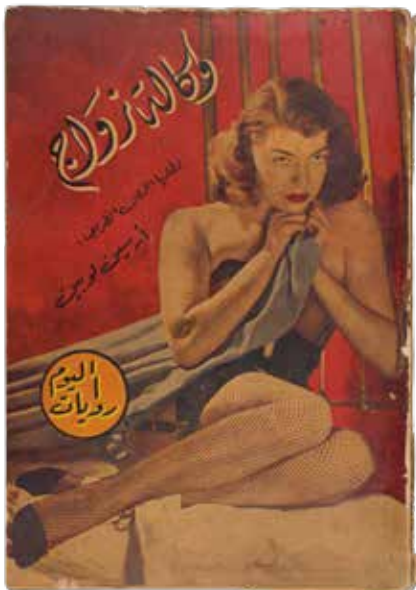
Voor de foto's weet Snouck Hurgronje een aanzienlijk deel van de elite van Djedda en Mekka op de been te krijgen. De gouverneur, voornamelijk kooplieden en hoge ambtenaren poseerden allen voor hem in de studio. Voor de portretten van vrouwen vraagt hij zijn compagnon, een arts die ook Abd al-Ghaffar heette, om hulp. Inderdaad weet de arts enkele vrouwen te fotograferen, iets wat Snouck zelf niet lukte. Een van de vrouwen poseert alsof ze een bruid is, zodat de Europese wetenschappers een idee krijgen van de sieraden en kleding die ze draagt. Terug in Nederland bewerkt Snouck Hurgronje de foto's. Met een papieren sjabloon haalt hij de achtergrond weg, zodat de geportretteerde personen centraal kwamen te staan. Op die manier voldeden de foto's aan de standaard voor volkenkundig studiemateriaal.

Volkenkundigen bestudeerden voorwerpen en foto's om het beschavingspeil van de 'oosterlingen' te meten. Kunsthistorici waren meer geïnteresseerd in de gebruikte patronen en motieven. Europese kunstenaars haalden hier inspiratie uit om de kunsten nieuw leven in te blazen. De Duitse kunstenaar Walter Helfenbein maakte in de jaren 1920 faam met erotische ex-librissen in art-decostijl – vol met oriëntalistische fantasieën van bevallige naakten en woeste woestijnruiters. Van zogenaamd realisme tot art nouveau: steeds werd de stijl van het oriëntalisme aangepast aan het doel dat de beelden dienden, of dat nu kunst of wetenschap was.

Mirjam Shatanawi

Het motief van de Arabische detective

De detectiveroman maakte in de jaren vijftig opgang in de Arabische wereld. Het karakter van dit genre, dat op waarheidsvinding is gericht, kan niet los worden gezien van de aspiraties van een jonge, zelfbewuste middenklasse om verlost te worden van koloniale invloeden. De detective zoekt via rationele weg naar een oplossing voor een brute moord. Gaandeweg de vertelling wordt in de kluwen van mogelijke motieven de bevrijdende oplossing gevonden, de dader wordt ontmaskerd, spanning maakt plaats voor voldoening. De westerse detective gaat te werk als wetenschapper, is sceptisch, achterdochtig waar nodig en persistent. Zijn doorzettingsvermogen leidt tot resultaat. Focus en

Voor- en achterzijde omslag, Maurice Leblanc, *Arsène Lupin. Het huwelijksbureau*, Beiroet, 1954. Particuliere collectie

concentratie, verbeeldingskracht en vasthoudendheid worden in het universum van de detective beloofd. De detective is rationeel maar heeft een empathisch oog. Hij weet dat de mens zwak is.

Voor de Arabische lezer waren de detectives een hulpmiddel om de eigen samenleving te hervormen. Als met de wapens van de ratio een gruwelijke moord aan het licht gebracht kon worden, dan konden met diezelfde wapens de misdaden van het kolonialisme omver worden geworpen. En dat deze jonge Arabische mensen zich juist door westerse romans lieten inspireren, hoeft niet te worden gezien als tegenstrijdig. Voor de jonge middenklasse was de moderniteit van het Westen ook hun moderniteit. Agatha Christie, de Engelse grande dame bij uitstek, situeerde veel van haar detectives in de

Oriënt. Ze had er gewoond, in Caïro, en ze had haar man begeleid bij opgravingen in Irak, waar hij als archeoloog werkte. De Arabische wereld was haar niet vreemd. Toch ontsnappen haar boeken niet aan oriëntalistische stereotyperingen - de moderne lezer verwacht meer van een schrijver. Toch zijn het juist deze boeken die het meest vertaald worden in de Arabische wereld.

In de jaren zeventig verliest de vertaalde detective aan kracht. In samenlevingen die meer en meer onder autoritaire druk komen te staan, is geen plek voor de autonome detective. Als de moordenaar wordt gevonden, zal het recht zijn gang vinden in een wereld

waarin de scheiding der machten is opgeschort. Vaker wel dan niet eindigt de detective in de gevangenis en gaat de crimineel, een industrieel of een politicus, vrijuit. De nieuwe detective kan zich geen autonomie meer veroorloven; hij is verweven met de macht zelf.

De nieuwe detective is vaak een politicommissaris, liefst met verlof of buiten dienst, die geheel toevallig stuit op een bende die nauwe contacten onderhoudt met de overheid. Voor de Arabische lezer is het duidelijk dat de echte dader niet de moordenaar is, maar het systeem zelf. De echte moordenaar heet Corruptie, het slachtoffer

is iedereen. Het schimmige karakter uit de *film noir* past beter bij die nieuwe werkelijkheid; een rusteloze ambtenaar of politieagent die in het labyrint van belangen en samenzweringen zijn weg zoekt.

De morele kracht van de detectiveroman vindt zijn weg naar de Literatuur met een grote I. Vindt zijn weg naar de cinema. Het gaat er dan allang niet meer om wie de moord heeft gepleegd, maar om een andere diepere vraag: waarom tolereren we deze onrechtvaardigheid? Het antwoord daarop is nog altijd niet gevonden. Het moordwapen is nog altijd zoek.

Abdelkader Benali

De lezer van de negentiende eeuw

Wat las de negentiende-eeuwer eigenlijk? Wat weten we van de smaak van die lezer? Welke boeken hoorden toen tot de top tien van meest gelezen boeken? Hoe valt dat te achterhalen? Er waren nog geen lijstjes van meest verkochte boeken, er zijn meestal geen oplagecijfers bekend. Wat we wel kunnen onderzoeken, is dit: hoe vaak werden boeken herdrukt? Werd er veel over geschreven in pamfletten of brochures? En dan leren we populaire schrijvers kennen die nu helemaal vergeten zijn, zoals Johanna van Woude of Justus van Maurik. Er zijn ook schrijvers die toentertijd al geliefd waren en nog steeds hoog aangeschreven staan, zoals Nicolaas Beets met zijn *Camera Obscura*.

Presentatie in het souterrain

Ter gelegenheid van het verschijnen van *L. De lezer van de 19de eeuw* van emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde Marita Mathijsen, werd door de auteur een presentatie in het souterrain van het museum samengesteld. Mathijsen: 'Hier gaat het niet om: wat vinden wij nog steeds mooi of interessant, maar: wat vonden de mensen toen mooi of interessant?'

De werken, zowel luxe- als 'volksuitgaven', zijn ingedeeld in religieuze en cognitieve werken, kinderboeken, proza en poëzie. Natuurlijk zijn nog steeds gelezen titels als *Camera Obscura* en *Twintigduizend mijlen onder zee*

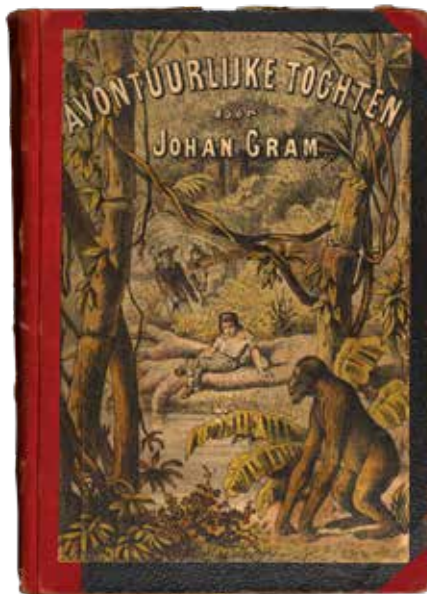
te zien. Maar ook het minstens zo populaire *Belangrijke tafereelen uit de geschiedenis der lijfstraffelijke regtspleging* van Jan Bastiaan Christemeijer, verhalen in een genre dat wij tegenwoordig *cold cases* zouden noemen. Verder werk van nu obscure, maar toen populaire schrijvers als Lucas Egeling, Bernard ter Haar en Fiore della Neve. Een aparte vitrine is ingericht met verschillende uitgaven van *De hut van oom Tom* van Harriet Beecher Stowe. De verschijning van dit boek in 1852 had wereldwijd gevolgen voor de vrijmaking van tot slaaf gemaakten. In Nederland verscheen al een jaar later een vertaling. Binnen twee jaar waren er al zes drukken nodig. Er zijn ook bewerkingen voor de jeugd te zien, zoals *De hut van oom Tom: een*

verhaal uit den slaventijd in Amerika, 'n zestig jaar geleden. Deze versie verscheen in de serie *Boeken voor jongens en meisjes*, en werd verkocht voor 10 cent per deel.

Rickey Tax

J. van Lennep, *De gedichten van den schoolmeester*, Elsevier, Rotterdam, 1886

Johan Gram, *Avontuurlijke tochten. Een verhaal voor jongen lieden*, Uitgeverij Cohen, Arnhem, 1878

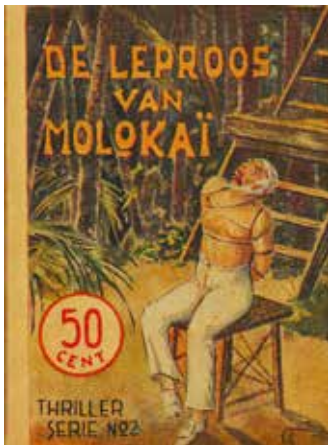
Vertaalde romans en vertaalde gedichten waren net zo populair als oorspronkelijk Nederlands werk. Jules Vernes boeken vielen niet aan te slepen. Door de uitvinding van de steendruk konden boeken makkelijk met kleurenillustraties gedrukt worden. Dat had gevolgen voor de kinderboeken die veel mooier werden, en toch betaalbaar bleven. Sommige goedkope kinderboekjes, voor het onderwijs, konden zomaar zestig drukken halen. Maar de lezer was niet alleen in literatuur geïnteresseerd. Minstens zoveel aandacht was er voor stichtelijke werken. De lezer dacht graag mee over godsdienstige kwesties. Hij schafte ook graag boeken aan waaruit hij iets kon leren: reisboeken, geschiedenisboeken, woordenboeken.

Marita Mathijsen

W.F. Hermans in vorm

Op 1 september 2021, de honderdste geboortedag van de schrijver Willem Frederik Hermans, werd in Huis van het boek de tentoonstelling ‘W.F. Hermans in vorm’ geopend. Voorafgaand aan de opening werden twee boeken gepresenteerd: *Hermans Honderd*, een bundel met bijdragen van een twintigtal auteurs, en *Van pulp tot Pléiade*, samengesteld door J.M.A. Buiskool Toxopeus, J.W. Derks, J. Tiggelaar en J. Glerum.

Rode draad in de tentoonstelling is de bemoeienis van Hermans met de vormgeving van zijn boeken. Correspondentie met zijn uitgevers laat zien dat Hermans zich daar intensief mee bezighield.

Fjodor Klondyke [pseudoniem van W.F. Hermans], *De leproos van Molokai*, Uitgeverij de Motor, Amsterdam ca. 1945. Omslag: onbekend

Regelmatig deed hij suggesties aan zijn uitgevers. Dat begint al met zijn vroege poëziebundels, waarvoor hij een formaat en een lettertype voorstelt. Later zal de fotograaf Hermans voor verschillende uitgaven materiaal leveren voor de omslagen van zijn boeken, die worden verzorgd door prominente vormgevers en kunstenaars als Helmut Salden, Karel Beunis, Leendert Stofbergen, Gerrit Noordzij en Nicolaas Wijnberg. Als uitgever en vormgever ontplooit Hermans zich met uitgaven van de zogenaamde Mandarijnenpers, waaronder het roemruchte *Mandarijnen op zwavelzuur*.

In de tentoonstelling liggen naast eigen en bibliotheek uitgaven brieven, schetsen en afgekeurde ontwerpen voor de omslagen en banden. Ook wordt stilgestaan bij de totstandkoming van de *Volledige Werken*, die vanaf 2005 in twee versies worden uitgegeven, waarvan de luxe-editie gebaseerd is op de prestigieuze Franse Pléiade-reeks. In zijn artikel ‘Willem Frederik Hermans verzamelen’ doet Johan Buiskool Toxopeus hierna verslag van het ontstaan van zijn verzamelwoede die uiteindelijk leidde tot het omvangrijke *Van pulp tot Pléiade*.

Rickey Tax, samensteller van de tentoonstelling

Willem Frederik Hermans verzamelen

Waarom verzamelt iemand nu boeken van Willem Frederik Hermans? Boeken! In deze digitale tijd. Laat ik ten eerste zeggen dat ik in wezen een verzamelaar ben, al vanaf mijn vroegste jeugd verzamelde ik van alles: stenen, schelpen, postzegels, sigarenbandjes, schedels, dinky toys, treintjes, boeken, noem maar op. Successievelijk verdwenen de meeste verzamelingen, maar de boeken hielden stand.

Hoe kwam ik nu op Hermans? Op mijn openbare middelbare school stond midden jaren zestig Hermans niet op de boekenlijst voor het eindexamen, net zo min als Harry Mulisch, Gerard Reve en Jan Wolkers. De leraar vond dat de tijd eerst nog over deze ‘nieuwe’ schrijvers moest gaan om uit te maken of het wel echte literatuur zou worden. Tijdens mijn studie geologie in Leiden kon ik voor het doctoraal veldwerk kiezen tussen Galicië in Noord-Spanje en Lapland in Zweden. De professor raadde de potentiële Lapland-gangers ernstig aan eerst maar eens het boek *Nooit meer slapen* te lezen. Ik vond het maar een raar boek met een uiterst stomme hoofdpersoon, die als veldgeoloog bar weinig voorstelde. Hij functioneerde hooguit op derdejaars niveau en viel in alle mogelijke valkuilen tegelijk. Ik koos toch maar voor Spanje in plaats van die natte muggenellende in Lapland.

Echt serieus in mijn blikveld kwam Hermans tijdens mijn promotie in Oxford. Ik zat daar een jaar en had een flinke doos boeken meegenomen die ik her en der had geleend. Op een regenachtige zondagochtend viste ik 's morgens om 10 uur *De donkere kamer van Damokles* uit die doos (de legendarische tiende verborgen druk, zo bleek later). Ik las het boek in een adem uit, mij nauwelijks tijd gunnende voor tea en scones. Ik merkte opeens dat sommige literatuur ook spannend kon zijn en dat je een boek ademloos uit kon lezen. Ik ben toen meer Hermans gaan lezen en herlezen en begon te begrijpen wat zijn grote thema's waren. Ik snapte en waardeerde toen eindelijk ook *Nooit meer slapen* beter.

Voorzichtig kocht ik eens bij De Slegte een eerste drukje van Hermans en vervolgens wat latere drukken met mooie, aparte omslagen. Ik maakte een lijstje van alle titels in mijn verzamelboekje en ging verder zoeken. De grote doorbraak veroorzaakte de verschijning van *Het bibliografische universum van Willem Frederik Hermans* van Frans A. Janssen en Sonja van Stek in 2000. Daarin stonden voor mij heel veel nieuwe titels en bijzondere uitgaven waarvan ik het bestaan niet bevroedde. Omstreeks die tijd, nu twintig jaar geleden maakte ik een bewuste

W.F. Hermans, *De God Denkbaar, Denkbaar de God*, Van Oorschot, Amsterdam 1956.
Omslag: Montevino [pseudoniem Nicolaas Wijnberg]

keuze. Met dit boek in de hand begreep ik dat wanneer ik mijn leermeester in verzamelen Boudewijn Büch wilde volgen, er een flinke investering in tijd en geld nodig was. Geld en tijd om de zaak echt goed aan te pakken en te proberen een mooie verzameling op te bouwen. Het was alles of niets.

Ik had in het begin de naïeve droom ooit een complete Hermans-verzameling te zullen hebben. Ik weet nu beter. Er is zo ongelofelijk veel. Ik begon met de eerste drukken en toen de bibliothele uitgaven en uitgaven met een bijzonder en mooi omslag. Steeds verlegde ik de grenzen. Op een gegeven moment ontmoette ik via internet Joost Glerum. We boden vaak samen op vertaalde romans en zo vonden we elkaar. We besloten onze krachten te bundelen en probeerden alle vertaalde werken van Hermans op te sporen. Niemand had daar ooit een compleet overzicht van gemaakt. We maakten in 2011 een tentoonstelling 'Willem Frederik Hermans terug in Amsterdam' over het werk van Hermans in al zijn facetten in de Openbare Bibliotheek aldaar. Uit allerlei onverwachte hoeken en gaten kwamen prachtige en bizarre items naar voren. Die waren door verzamelaars met liefde bewaard, zoals het rokkostuum dat Reve droeg als paranimf op de promotie van Hermans.

Toen de vertaalde werken na jaren spannend en inventief speurwerk gevonden waren en de tentoonstelling voorbij was, moesten we iets nieuws verzinnen. Ik bladerde maar weer eens door *Het bibliografische universum* en mijn oog viel op het begrip 'verborgen herdruk'. Mijn collega Hermans-verzamelaar en vriend Wim van der Beek noemde dit 'spookdrukken'.

Ik vond het een intrigerend fenomeen en een romantische benaming en besloot er eens werk van te

maken. Zou het mogelijk zijn deze boeken op te sporen? Niemand wist precies hoe ze eruitzagen; ze bestonden immers officieel niet. Mijn aanpak was om met grof geschut te werken, simpel en doeltreffend. Ik kocht een groot aantal uitgaven bij kringlopen, op boekenmarkten en in boekwinkeltjes waarvan vermoed werd dat er verborgen herdrukken van waren. En inderdaad, kleine significante verschillen werden zichtbaar. Vorige, hebbelijke eigenaren schreven er vaak hun naam in, en nog beter, ook nog een datum. Op deze manier kon ik een database maken. Het werkt alleen als je er veel van hebt. Van bijvoorbeeld de tiende druk van *De donkere kamer van Damokles* heb ik wel vijftig exemplaren! Het klinkt idioot en dat is het natuurlijk ook, maar het is wel leuk

speurwerk. Op deze manier kon ik de meeste verborgen herdrukken wel goed traceren.

Naast de gewone reguliere handels- en bibliothele uitgaven zijn er natuurlijk de echt bijzondere boeken: misdrukken, dummy's, opdrachtexemplaren, proefdrukken, roofdrukken, correctie-exemplaren, 'advance reading copies', gesigioneerde drukken, genummerde drukken die ongenummerd zijn et cetera. Een eindeloze stroom verzamelplezier: Hermans en geen einde.

J.M.A. Buischool Toxopeus

W.F. Hermans, *Ik heb altijd gelijk*, Uitgeverij Van Oorschot, Amsterdam, 1951.
Omslag: Helmut Salden

Aanwinsten

Russel Maret, *Three constitutions*, New York, 2021

Grondwet in drievoud

Russel Maret (*1971) komt tijdens zijn studie aan het New College in San Francisco in 1989 in aanraking met typografie in de kleine drukkerij die deel uitmaakt van het poëzie-curriculum. Aansluitend volgt hij lessen bij meesterdrukker Peter Koch, in wiens studio hij enige kleine werken maakt. Nadat hij bij verschillende drukkers aan de Oost- en Westkust gewerkt heeft, keert hij in 1993 terug naar New York. Daar gaat hij werken bij het Center for Book Arts. Vanaf 1996 leert hij middels zelfstudie lettertypen te ontwerpen en twaalf jaar later is zijn eerste drukletter voltooid. Een aantal van zijn ontwerpen weet hij om te zetten in drukletters voor hoogdruk, waaronder de zogenaamde *Hungry Dutch*. Inmiddels heeft hij een indrukwekkend oeuvre opgebouwd, waaronder een aantal prachtig verzorgde uitgaven over lettervormen.

Tussen 2017 en 2019 werkt Maret aan zijn monumentale werk *Character Traits* (2017-2019), waarin diverse lettervormen in korte citaten worden weergegeven. Bij het samenstellen van de teksten merkt hij dat zijn tekstkeuze beïnvloed wordt door de politieke situatie in zijn land. Tot dan toe is Maret terughoudend zijn boeken politiek te kleuren, maar in zijn efemere drukwerk wordt hij gaandeweg explicieter. Zo stuurt hij kaarten met politieke citaten, of kortweg de woorden *TRAITOR* en *LOSER* naar politici die willens en wetens de principes van de grondwet ondermijnden, onder wie de toenmalige president Donald Trump.

Maret besluit zijn aanvankelijke aarzeling te overwinnen en zet zich aan *Three Constitutions*. In dit werk probeert hij een politiek standpunt in te nemen, zonder concessies te doen aan zijn esthetische normen. In dezelfde periode waarin hij en zijn medewerker Sarah Moody dit nieuwe werk voltooiën, wint Joseph Biden de verkiezingen. Donald Trump vecht de uitslag aan, een actie die uiteindelijk zal uitmonden in de bestorming van het Capitool.

Three Constitutions bestaat uit drie onderdelen. In de eerste plaats is daar de volledige tekst van de grondwet zelf, inclusief de 27 amendementen. Maret ontwerpt een lettertype dat aanvankelijk wat moeizaam is te lezen. De lezer moet enige moeite doen de tekst tot zich te nemen, maar gaandeweg raakt die gewend aan de lettervormen. Deze tekst is het middelpunt van het werk en wordt als een kostbaar relik afgeschermd door een plexiglas deksel. Dit hoofdwerk wordt begeleid door twee andere interpretaties van dezelfde tekst. Een interpretatie is die van politici, politieke commentatoren, religieuze leiders: een *gekuiste* tekst. Deze weerspiegelt het huidige politieke debat waarbij de hun onwelgevallige woorden en tekstgedeelten onleesbaar zijn gemaakt. De tekst is gezet in Maret's letter *Hungry Dutch*. Bepaalde passages en woorden zijn niet zichtbaar, omdat hier niet de letter, maar de onderkant van het zetsel is afgedrukt. Het derde deel *Constitution. United States* is de versie van het internet en de sociale media. Daar bepalen algoritmen, of diegenen die algoritmen produceren, wat wij willen horen en zien. Deze versie is een viervoudige vertaling van de tekst van de grondwet, alle vier vertaald met Google Translate. Allereerst is de tekst naar het Esperanto overgezet, volgens Maret een taal die de utopische idealen van de Founding Fathers weerspiegelt. De Esperanto-versie is eerst vertaald naar het Russisch en vervolgens naar het Chinees. Beide talen vertegenwoordigen de verspreiders van desinformatie die de Trumpaanhangers via internet voeden. De Chinese versie is vervolgens weer terugvertaald naar het Engels. Deze versie verschilt op subtiele doch belangrijke wijze van het origineel.

Three Constitutions is een monumentaal typografisch antwoord op de huidige politieke situatie in de Verenigde Staten.

Wanneer in het voorjaar van 2020 het coronavirus zich over de wereld verspreidt, worden als snel, met name via sociale media complottheorieën over de oorsprong en de verspreiding van het virus verspreid. Tegelijkertijd worden door wetenschappers, maar ook door politici, tientallen alternatieve beschermings- en behandelmethodeën gesuggereerd. De Duitse boekkunstenaar Veronika Schäpers ontdekt dat zowel de complottheorieën als de alternatieve methoden met name in de Verenigde Staten en Duitsland verspreid worden. Beide verschijnselen combineert zij in haar laatste werk, *Das müssen Sie mir erst einmal beweisen/First you have to prove it to me*. In dit werk vormen twee teksten de begeleiding bij 24 zogenaamde fotogrammen van alternatieve remedies of beschermers tegen corona. Dat zijn bijvoorbeeld bananen (Universiteit van Queensland), knoflook (Universiteit van Vietnam), vodka (Aleksandr Loekasjenko, president van Wit-Rusland) en desinfectiemiddelen en/of ultraviolet licht (Donald Trump, president van de Verenigde Staten).

Fotogrammen zijn afdrukken van voorwerpen die in de donkere kamer direct op lichtgevoelig materiaal zijn gelegd en vervolgens belicht. De kunstenaar beschouwt deze afbeeldingen als half waarheid, half

fictie. Dit omdat het voorwerp direct op het papier wordt overgezet. Tegelijkertijd toont het papier echter niet het gehele object, waardoor een surrealistisch effect wordt verkregen. Hiermee wordt het een verbeelding van het verdraaien van feiten tot fictie. De fotogrammen zijn per twee gevat in kunstig gevouwen enveloppen, waarop de begeleidende teksten zijn afgedrukt.

Schäpers maakt hierbij gebruik van fragmenten van twee verschillende teksten. De oudste is *A true narrative of the horrid plot and conspiracy of the popish party against the life of His Sacred Majesty...*, gepubliceerd in 1679, van de Engelse priester Titus Oates. In deze publicatie 'onthult' Oates een mede door hem bedachte katholieke samenzwering om koning Charles II te vermoorden, ten gunste van diens broer, de katholieke James II. Oates stelt zich in zijn geschrift op als een onafhankelijke getuige, en hoewel fictie, kosten deze beschuldigingen aan minstens 22 mensen het leven. De tweede tekst, *Reiner Wein*, is in het voorjaar van 2020 speciaal voor deze uitgave geschreven door Heiko Michael Hartmann. Hierin laat hij een hedendaagse complotdenker aan het woord, iemand die zich laat leiden door angst en emotie en de grip op de realiteit is kwijtgeraakt. Deze tekst is afgedrukt op een lichtgele achtergrond, die doet denken aan post-its waarmee een doorsnee complotdenker zijn wanden bedekt heeft.

Veronika Schäpers, *Das müssen Sie mir erst einmal beweisen/First you have to prove it to me*, Karlsruhe, 2021

De twaalf enveloppen zijn gevat in een doos die bestaat uit twee in elkaar geschoven cassettes. Deze kunnen geopend worden tot een hoek van 90 graden, waarna de enveloppen verwijderd kunnen worden. Deze wat lastig toegankelijke vorm weerspiegelt volgens de kunstenaar de wat verwarrende relatie van de complotdenker met de logica.

Rickey Tax
hoofd Collectiebeheer

Een hernieuwd bestuur en een kansrijk project

Op 10 september kwam het bestuur van de Vrienden voor het eerst sinds de pandemie weer fysiek bij elkaar. In de tuin van Marieke van Delft was het een heuglijk weerzien waarop druk werd geconverseerd. Bovendien kon er kennis gemaakt worden met drie kersverse bestuursleden: de nieuwe secretaris Maaïke Napolitano, Fokas Holthuis en student-lid Thom van Leuven. Napolitano werkt in de KB als coördinator van Delpher, het online platform voor Nederlandse kranten, boeken en tijdschriften. Holthuis is antiquaar en de oprichter en eigenaar van Antiquariaat Fokas Holthuis in Den Haag. Van Leuven studeert Klassieke Talen in Leiden en Boekwetenschap in Amsterdam.

Update eCodicesNL in Huis van het boek

Afgelopen januari is in Huis van het boek een pilot gestart in het kader van het project eCodicesNL: een virtueel portaal voor middeleeuwse handschriften in Nederland. Er wordt een nationale website gebouwd voor de bestudering en ontsluiting van middeleeuwse handschriften in Nederlandse collecties. In de pilot, die in juli werd afgerond, zijn er 71 handschriften uit de collectie van Huis van het boek gedigitaliseerd en opgenomen in het virtuele portaal. In de periode september-december 2021 wordt er een inhaalslag gemaakt met de digitale presentatie van de rijke collectie van Huis van het boek. Het museum bezit namelijk, naast de middeleeuwse handschriften, een schat aan unieke en bijzondere oude en moderne drukken. Ter financiering van dit project heeft het museum een financiële bijdrage aangevraagd bij het 's-Gravenhaags Ondersteuningsfonds voor Boekhandelaren en Uitgevers en bij de het bestuur van de Stichting Vrienden.

Beiden waren graag bereid dit initiatief te ondersteunen, onder meer daar het niet een eenmalige activiteit betreft maar een vastlegging en toegankelijk maken voor de toekomst. De komende maanden worden handschriften, bijzondere incunabelen en oude drukken gedigitaliseerd. Ook topstukken uit de moderne collectie komen aan de beurt, zoals de zeldzame proefdrukken van de letterproef van drukkerij Trio naar ontwerp van Piet Zwart, en een liber amicorum dat Jan van Krimpen kreeg aangeboden bij zijn zestigste verjaardag, met handgeschreven en unieke gedrukte bijdragen van internationaal vermaarde typografen.

Met dit project kan een dwarsdoorsnede worden gemaakt van de (nog niet gedigitaliseerde) topstukken uit de gehele collectie van Huis van het boek. Een unieke kans!

Aankomende Vrienden-activiteiten

Dinsdag 7 december 2021 (onder voorbehoud) organiseert het bestuur van de Vrienden samen met Huis van het boek een nieuwe aflevering van 'How we made': een serie waarin gesprekken worden gevoerd over bijzondere boeken en de totstandkoming daarvan. Tijdens deze aflevering staat het moderne boek centraal: welk boek dit wordt blijft nog even een verrassing. Op de website van het museum vindt u de meest actuele informatie.

Vrijdag 21 januari 2022 (onder voorbehoud) vindt de jaarlijkse Nieuwjaarsreceptie plaats.

Thom van Leuven

Nieuwe Vrienden

Mevrouw M.M.G. Napolitano, Den Haag
De heer P.W.J. van Bekkum, Utrecht

FOTO REINDER STORM

Colofon

Leeslint is een halfjaarlijkse uitgave van Huis van het boek.
Leeslint wordt gratis toegezonden aan de Vrienden van het museum.

Alle correspondentie te richten aan de redactie van Leeslint:
Prinsessegracht 30
2514 AP Den Haag
t (070) 205 72 54
aafke.boerma@huisvanhetboek.nl

Eindredactie Aafke Boerma
Redactieraad Aafke Boerma en Rickey Tax
Correctie Thom van Rossum
Fotografie Frank Jansen (tenzij anders vermeld)
Reproductiefotografie: Sebastiaan van Daalen
Ontwerp Studio Tint, Den Haag
Vormgeving Jelle Hellinga, Den Haag
Druk Zwaan Lenoir, Wormerveer

ISSN 0928-2262

Oplage 2500 exemplaren
Papier Biotop 120 grams
Letters Trinité van Bram de Does en
Productus van Petr van Blokland